

JENS BRUUN KOFOED
**KONGE
PRÆST &
GARTNER**
MENNESKE I GUDS VERDEN

KONGE, PRÆST OG GARTNER

– Menneske i Guds verden

JENS BRUUN KOFOED

KOLON

Indhold

Fårord · 7

Tese · 13

Skabelsesberetningen · 14

Det symbolske syvtal · 14

Yippee-ki-yay · 19

Tabernaklet · 19

Salomos tempel · 20

Ezekiels tempel · 21

Zakarias' tempel · 24

Johannes' tempel · 24

Hvilen · 26

Sabbatten · 28

Hvilestedet · 32

Kong Adam · 38

Vicekongen og Guds kosmiske tempel · 46

Fortællingen om himlen og jorden · 47

Pastor Adam · 47

Livet i overflod · 50

Gartneren · 52

Topografien · 59

Samlet set · 63

Skabelsesberetningen · 64

Fortællingen om himlens og jordens skabelse · 65

Den tidlige fortolkningshistorie · 68

Dødehavsteksterne · 69

De pseudepigrafiske skrifter · 69

Filon af Alexandria · 70

Josefus · 71

Targumer og midrasher · 72

Den kristne tradition · 73

Kort sagt · 76

Parallellomani og parallelofobi · 78

Tempel og skabelse · 80

Templet som kopi · 80

Templet som miniature · 80

Templet som verdensordner · 84

Skabelse og tempelbyggeri · 85

Ark og tempel · 86

Og? · 87

Samlet set 2 · 91

Anden del · 83

Om røde egern og pastinakker – bogstaveligt talt · 95

Fortolkning og indtolkning · 95

Tankeverdenen · 96

De litterære spilleregler · 107

Bibelsynet · 109

Den bogstavelige mening · 111

Analogien · 112

Skriftens klarhed · 117

Skriftens ufejlbarlighed · 120

Men er Israels forhistorie så også myter? · 126

Men hvad er forskellen mellem Israels forhistorie og de mesopotamiske myter så? · 136

De mesopotamiske tekster · 136

Den bibelske tekst · 148

Historievidenskabelig kildekritik · 148

Lighederne · 152

Vandflodsberetningerne · 153

Skabelsesberetningerne · 163

Forskellene · 165

Polyteisme og monoteisme · 167
Virkelighedsforståelse · 167
Konklusion · 173

Navneliste og ordforklaringer · 175

Litteratur · 189

Fårord

Det er selvfølgelig en stavfejl. Men den er skrevet med vilje, fordi jeg så gerne vil, at du lige tager dig tid til at læse lidt om, hvad det er for en bog, du er begyndt på!

Der findes læsere, der begynder på en kriminalroman med at læse slutningen først. Ikke uden grund. For at begynde med slutningen giver et overblik, som gør, at det er nemmere at bevare orienteringen og forstå betydningen af de mange detaljer, når man giver sig til at læse bogen *forfra*. Det har jeg taget konsekvensen af og indleder derfor bogen med konklusionen, nemlig at skabelsesberetningen i 1 Mos 1 og fortællingen om himlens og jordens historie i 1 Mos 2 benytter sig af tabernaklet og templet som en analogi* til at beskrive, hvordan Gud skabte kosmos og gav de første mennesker til opgave at opfylde og underlægge sig skaberværket. Mit håb er, at det vil gøre det lettere for dig at forstå de mange detaljer og se, hvor det hele fører hen, hvis du fortsætter med at læse bogen. Der er nemlig flere måder, bogen kan læses på. Hvis du bare er interesseret i konklusionen, kan du selvfølgelig nøjes med at læse dén. Så ved du, hvad jeg mener. Hvis du gerne vil finde ud af, om jeg kan underbygge konklusionen med andre bibeltekster, tidlige fortolkninger og samtidige, ikke-bibelske tekster, så vil det være en god idé at læse hele *den første del* af bogen. Hvis du sidder med indvendinger mod mine tolkninger og er interesseret i at vide mere om den *måde*, jeg fortolker teksterne på, så er det oplagt at læse det første kapitel i bogens anden del, hvor jeg forklarer og begrundet mit syn på Bibelen og dén måde, jeg fortolker bibelteksterne på. Hvis du for eksempel er gymnasieelev eller studerende og har brug for indspil til diskussionen om forholdet mellem de bibelske skabelsestekster og samtidens skabelses- og vandflodsmyster, kan du med fordel kaste dig over bogens sidste og lidt mere tekniske kapitler om Bibelen, mytebebrebet og de mesopotamiske myter.

Der er også en anden grund til, at jeg begynder med konklusionen. Den viser nemlig, at der er noget, jeg gerne vil med bogen, og noget, jeg ikke har til hensigt at gøre. Konklusionen er udtryk for en *tese*, jeg gerne vil underbygge ved hjælp af både det bibelske og ikke-bibelske materiale, som vi har til rådighed. Det betyder ikke, at jeg slet ikke

kommer rundt om *andre* spørgsmål end dem, der har direkte betydning for min tese. Men der er spørgsmål, jeg *ikke* svarer på, fordi de ikke er direkte relevante for underbyggelsen af min tese. Det gælder for eksempel spørgsmålet om jordens alder, hvorvidt der var dyredød før syndefaldet, og om teksterne er forenelige med teistisk evolution – altså dén overbevisning, at Gud har brugt evolutionære processer i skabelsen af himlen og jorden. Det er selvfølgelig både vigtige og spændende spørgsmål, og min tese vil naturligvis kunne bruges som et indspil til diskussionen om, hvilke naturvidenskabelige teorier der kan rummes *inden for* den ramme, som teksten ifølge min tese definerer. Men det er altså ikke bogens formål at *svare* på disse spørgsmål.

Jeg har bestræbt mig på i så høj grad som muligt at undgå fagtekniske termer, og i de tilfælde, hvor der ikke findes noget mere forståeligt, *dækkende* ord, eller hvor det kan være en hjælp at *kende* et fagligt udtryk, er der bag i bogen en liste med ordforklaringer, som for de flestes vedkommende er hentet fra Gyldendals *Den store Danske*. Jeg har også forsøgt at begrænse noter og litteraturreferencer til et absolut minimum, men slutter bogen af med en liste over den litteratur, jeg har anvendt. Hvis du vil vide mere – eller bare vil tjekke, om jeg bruger litteraturen ordentligt – er der masser af spændende bøger og artikler at gå i gang med!

Græske ord er enkelte steder anført med græske bogstaver, så den græskkyndige vil kunne se, hvilke græske ord jeg refererer til. Hebraiske ord har jeg gengivet i en forsimplet transskribering til latinske bogstaver. Både når det gælder græske og hebraiske ord har jeg foretaget en oversættelse, så de, der ikke har kendskab til bibelsk græsk og hebraisk, kan følge med i argumentationen. En række navne og begreber har fået en uddybende forklaring bagerst i bogen. Disse er markeret med en stjerne, første gang de optræder i brødteksten.

I min reference til bibelteksterne bruger jeg udtrykket »teksten« og »forfatteren« synonymt, og – som det vil fremgå af diskussionen om bibelsyn – så er det ved brugen af udtrykket »forfatter« underforstået, at teksterne ifølge teksterne selv har både en guddommelig og menneskelig forfatter.

Endelig ville det ikke have været muligt at skrive denne bog uden den støtte og sparring, en række personer og institutioner har givet mig. Det gælder først og fremmest Fjellhaug International University College, som bevilligede mig orlov til at skrive bogen, men også de

mange kollegaer og bibellæsere, som jeg gennem de seneste år har haft mulighed for at diskutere forståelsen af de bibelske skabelsestekster med, og som har haft afgørende betydning for slutresultatet. Det gælder især Nicolai Techow, som har givet vigtige faglige indspil til den endelige version af manuskriptet. Eftersom bogen ikke mindst er skrevet til gymnasieelever og studerende, er jeg taknemmelig for de ekspertudtalelser, jeg har fået af elev på Egedal gymnasium, Judith Techow, og gymnasiesekretær i Kristelig Forbund for Studerende, Lisa Rom Boye. Jeg er imponeret over det professionelle redaktionelle arbejde, som forlaget Kolon har lagt i publiceringen af bogen, ligesom jeg er taknemmelig for den publikationsstøtte, som *Carlsen-Langes Legatstiftelse* og *Jubilæumsfonden af 12.08.1973* har ydet til bogens udgivelse.

Karlsunde, 6. januar 2016
Jens Bruun Kofoed

Første del

Tese

Den tese, jeg gerne vil argumentere for i denne bog, er, at teksterne i 1 Mos 1-3 benytter sig af tabernaklet og templet som en analogi til at beskrive det ubeskrivelige, nemlig hvordan Gud skabte kosmos og gav de første mennesker til opgave at opfylde og underlægge sig skaberværket (1 Mos 1) og at dyrke og passe (på) jorden (1 Mos 2-3).

Beretningen om skabelsen i 1 Mos 1 beskriver Gud som Skaberen og alt andet som skabt. Gud er den evige, almægtige skaber, der har bygget, og som nu hviler i sit kosmiske tempel, hvor han har placeret mennesket som sit gudsbillede. Mennesket beskrives som en *konge*, der gennem reproduktion og udbredelse af gudsbilleder over hele jorden skal symbolisere Guds fuldstændige kontrol og herredømme over alt, som forhindrer gudsbillederne – altså mennesket – i at leve og trives på jorden.

Fortællingen om de første mennesker i 1 Mos 2-3 beskriver Gud Herren i mere relationelle termer som menneskets forælder, og det første parforhold som en gudvillet ordning for relationen mellem mand og kvinde. Mennesket beskrives videre som den første *præst* i Guds kosmiske tempel: På samme måde som ypperstepræsten skulle tjene Gud og vogte tabernaklet og templet, således skulle mennesket tjene Gud ved at dyrke jorden og passe på den. På samme måde som Guds nærvær er knyttet til tabernaklets og templets allerhelligste rum, er haven i Eden stedet for menneskets oprindeligt umiddelbare og paradisiske forhold til Gud. Og på samme måde som rummene i tabernaklet og templet aftager i hellighed og guds-nærvær, når man bevæger sig mod øst fra det allerhelligste gennem det hellige til forgården og verden udenfor, således indebærer syndefaldet en bevægelse væk fra denne oprindeligt umiddelbare og paradisiske relation i haven gennem området Eden (1 Mos 3,23-24) til landet Nod øst for Eden (1 Mos 4,16), til Sinear (1 Mos 11,2; formentlig det samme som Sumer) og resten af verden (1 Mos 11,8) med større og større (uhellig) brudthed i forhold til denne relation. Mennesket beskrives også som den første *gartner*, der skal dyrke og passe skaberværket, så det vedbliver at være – eller måske i endnu højere grad *bliver* – dét, som Guds skabte det til at være.

Skabelsesberetningen

Dette siger Herren:

Himlen er min trone, jorden min fodskammel.

Hvilket hus skulle I kunne bygge mig,
eller hvilket sted skulle være min bolig?

Min hånd har skabt alt dette,

sådan blev det hele til, siger Herren (Es 66,1-2).

Vi skal i det følgende se på en række »koblinger« mellem skabelsesberetningen og tekster, der beskriver tabernaklet eller templet, og som derfor inviterer os til at læse og forstå skabelsesberetningen i lyset af disse tekster. Det første særtræk, vi skal fokusere på, er den rolle, syvtallet spiller i beretningen.

Det symbolske syvtal

Det er selvfølgelig søndagsskolelærdom, at skabelsen forløber over seks + én = syv dage, og at den syvende dag skiller sig ud ved ikke at korrespondere med nogen af de andre dage og ved ikke som de andre dage at være afsluttet. Men det er langt fra alt, som kan siges om syvtallet i skabelsesberetningen. Før vi graver dybere, skal vi imidlertid lige se på den symbolik, der er forbundet med syvtallet. Vi kender den udmærket fra vores egen kultur, hvor vi bruger syvtallet i udtryk som »syv lange og syv brede«, når vi vil beskrive noget, som er laaaangtrukket; »at tage syvmilestøvler på«, når vi *virkelig* skal ud over stepperne, og »at være i den syvende himmel«, hvis vi er ellevilde af glæde. Til forskel fra vores kultur, hvor symbolikken kun har overlevet i nogle få bestemte udtryk, brugte man i oldtidens Mellemøsten i langt højere grad syvtallet

Dag 1 Lys	Dag 4 Sol, måne og stjerner
Dag 2 Hav og himmel	Dag 5 Fisk og fugle
Dag 3 Landjord og vegetation	Dag 6 Landdyr og mennesker
Dag 7 Sabbat/hvile	

som et såkaldt *kvalitativt* tal – altså et tal, der symboliserer en kvalitet, nemlig helhed og fuldkommenhed, hvis det gælder en *tilstand*, eller højdepunkt og fuldendthed, hvis det beskriver en *proces*. Der er blandt andet eksempler fra oldtidens Mellemøsten på, at en væsentlig begivenhed eller et større byggeri er beskrevet som værende foregået over en periode på seks dage og afsluttet eller »indviet« på den syvende. Det skal vi vende tilbage til i et senere kapitel, men lige nu behøver vi ikke at gå længere end til *andre* bibeltekster for at finde eksempler på det.

Noa ventede syv dage med at sende duen ud af arken (1 Mos 8,10.12); Jakob måtte arbejde syv år for Lea og syv år for Rakel (1 Mos 29); Farao drømte om syv smukke køer/syv gode aks og syv magre køer/syv tynde aks, og Josef tydede drømmen som værende et varsel om syv års overflod og syv års hungersnød (1 Mos 41). I forbindelse med erobringen af Jeriko skulle syv præster gå én gang rundt om byen i seks dage og blæse i syv horn, mens de den syvende dag skulle gå syv gange rundt om byen (Jos 6,3-4). Saul skulle (men kunne ikke) vente syv dage i Gilgal på Samuel (1 Sam 10,8).

Hele det kultiske liv omkring de syv store fester, de rituelle handlinger og de forskellige renselsesforskrifter (3 Mos 12-22) er bygget op omkring syvtallet. Sabbatten skulle fejres på ugens syvende dag (3 Mos 23,2-3); påsken skulle fejres på den fjortende dag i den første måned (3 Mos 23,5), efterfulgt af en syv dage lang fejring af de usyrede brøds fest (3 Mos 23,6); syv sabbatsfejringers senere skulle ugefesten fejres med ofring af blandt andet syv lydefri, årgamle lam (3 Mos 23,15-18); på den første dag i den syvende måned skulle den første af de store efterårsfester, nytårsfesten, fejres (3 Mos 23,24-25), efterfulgt af den tiende dag af forsoningsdagen (3 Mos 23,27-33) og den femtende dag af løvhyttefesten, som skulle vare i syv dage (3 Mos 23,34-36). Renselsen af templet på Hizkijas tid varede ifølge 2 Krøn 29 syv dage. Indvielsen af det andet tempel varede formentlig syv dage, eftersom den sandsynligvis faldt sammen med påskefejringen (Ezra 6,22).

Når en kvinde havde menstruation eller fødte, var hun ifølge 3 Mos 12,2 uren i syv dage; i tilfælde af spedalskhed eller skurv skulle den angrebne isoleres i syv dage (3 Mos 13); når én med udflåd var blevet renset, skulle han tælle syv dage frem, inden han kunne blive genoptaget i fællesskabet (3 Mos 15,13). På samme måde var de mange instruktioner om udførelse af ritualer og symbolske handlinger også præget

af syvtallet. Jakob kastede sig til jorden syv gange for sin bror Esau (1 Mos 33,3); i forbindelse med soning af uforsættelig synd skulle præsten syv gange stænke blod for Herrens ansigt på helligdommens forhæng (3 Mos 4,6.17); da Moses indviede tabernaklet, stænkede han olie på alteret syv gange (3 Mos 8,11.27). Stormændene kom med syv tyre, syv væddere, syv lam og syv gedebukke til syndoffer for kongeriget, for helligdommen og for Juda, da Hizkija rensede templet (2 Krøn 29,21).

Og såvel i visdomslitteraturen som i den poetiske, profetiske og apokalyptiske litteratur er syvtallet lige så stærkt repræsenteret. I Sl 119,164 understreger salmisten sin fromhed ved at gøre opmærksom på, at han syv gange dagligt priser Herren for hans retfærdige bud. Job »fik syv sønner og tre døtre. Han ejede syv tusind får og tre tusind kameler« (Job 1,2-3). I Ordsp 24,16 beskrives den retfærdiges urørlighed med, at den retfærdige kan falde syv gange og rejse sig igen, mens uretfærdige snubler og falder i ulykke. I sin frelsesforkyndelse for Israel i Es 30,26 profeterer Esajas, at »månens lys bliver som solens, og solens lys blive syv gange så stærkt, som syv dages lys, den dag Herren læger sit lemlæstede folk og helbreder de sønderslåede«. Elias beder i 2 Kong 5,10 aramæernes hærfører Na'aman om at bade sig syv gange i Jordan for at blive rask; og Jeremias fastsætter eksilet til halvfjerds år, og Daniel forkynnder, at »halvfjerds uger er fastsat for dit folk og for din hellige by, før overtrædelserne bliver tøjlet, synden bragt til ophør og skylden sonet, før den evige retfærdighed kommer, før profeternes syner bliver beseglet, og det højhellige bliver salvet« (Dan 9,24).

Det kan virke noget overdrevet at stable så mange bibelsteder, som bruger syvtallet *kvalitativt*, oven på hinanden. Men jeg har gjort det for effektens skyld. Når vi i det følgende skal se på syvtallets funktion i skabelsesberetningen, skulle det nemlig gerne stå klart, at det er brugt særdeles bevidst i selve beretningen, og at det er lige så bevidst, at det bruges til at knytte skabelsesberetningen sammen med tekster, der handler om tabernaklet og templet. Nogle af de følgende eksempler kan måske godt virke lidt *syvtallomaniske*, men jeg har faktisk ikke engang taget dem alle med.

- Skabelsesberetningens $6+1=7$ dage er, som vi har set, struktureret over syvtallet.

- 1 Mos 1,1 indeholder 7 ord. Det kan man ikke se i den danske oversættelse, men hvis man tæller de oprindelige hebraiske ord, er det klart: בְּרָאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ.
- 1 Mos 1,2 består af 14 (hebraiske) ord, dvs. 2×7 .
- Bestemte nøgleord forekommer i antal, som kan deles med 7:
»Gud« ($5 \times 7 = 35x$), »jorden« ($7 \times 3 = 21x$), »himlen/hvælvingen« ($3 \times 7 = 21x$), »og det skete« ($7x$) og »Gud så, at det var godt« ($7x$).
- 1 Mos 2,1-3 refererer til den 7. dag 3 gange i 3 sætninger, som hver består af 7 ord (for at understrege den 7. dags betydning).
- 1 Mos 2,1-3 består af 35 (7×5) ord.

Med tanke på den *kvalitet*, som syvtallet betegner, har forfatteren brugt så mange »syvtaller«, at hverken den samtidige læser eller den, der læser beretningen i dag, kan være i tvivl om, at den beskriver en fuldkommen *tilstand*, som er resultatet af en fuldendt *proces*. Gud brugte med andre ord lige præcis den tid, der skulle til, for at skaberværket blev præcist, som han ville have det! Det begyndte med en jord, der var »tomhed og øde«. Eller med en lidt mere præcis oversættelse af den hebraiske grundtekst: Det begyndte med en jord, der var »uproduktiv og ubeboelig«, og det endte med et skaberværk, der indeholdt alle betingelser for liv, og som var klart til at blive taget i brug af dyr og mennesker.

Syvtallet fortsætter med at spille en rolle i den efterfølgende fortælling om Israels forhistorie* (1 Mos 1-11), hvor der for eksempel er usædvanligt mange detaljer om Lemek, som er den syvende generation efter Adam (1 Mos 4,18-24), men for at bevare fokus på skabelsesberetningen er det ikke bare anvendelsen af syvtallet, der har betydning for vores forståelse af teksten.

Jeg har allerede antydnet, at skabelsesdagene korresponderer med hinanden. Lyset, som skabtes på den første dag, skulle bruges af lyskilderne på den fjerde. Havet og himlen, som blev til på den anden dag, var det *Lebensraum*, som blev taget i brug af fisk og fugle på den femte. Tilblivelsen af landjorden og vegetationen på den tredje dag var forudsætningen for, at landdyrene og mennesket kunne tage skaberværket i brug på den sjette dag. Der er *orden* i tingene. Elementer bliver adskilt, der bliver trukket grænser, tingene får deres rette plads, og alt levende bliver skabt efter deres arter. Denne nærmest tyske optagethed af *Ordnung muss sein!* understreges også af en anden interessant ting. Uden

om »operation dagsværk« – altså i introduktionen til og afslutningen på beretningen om, hvad der sker på de forskellige dage, finder vi også en struktur, som understreger det ordnede og strukturerede. Hvis vi leger lidt med tabulatoren, bliver det tydeligt, at også beretningen som helhed er struktureret for at fremhæve, at intet andet end Gud eksisterede før skabelsen, og at skabelsen omfattede *alt*. Det udtrykkes gennem merismen* *himlen og jorden*, der understreger, at *alt* andet end Gud er skabt, og af selve indledningen, som viser, at det var Gud, der *af sig selv* tog initiativ til skabelsen, og han var den eneste, der eksisterede før »begyndelsen«.

A I begyndelsen **skabte** (1 Mos 1,1)

B Gud

C **himlen og jorden**

D **SKABELSEN** (1 Mos 1,2-31)

C' Således blev **himlen og jorden** og hele himlens hær fuldendt (1 Mos 2,1).

B' På den syvende dag var **Gud** færdig med det arbejde, han havde udført, og på den syvende dag hvilede han efter alt det arbejde, han havde udført (1 Mos 2,2).

A' Gud velsignede den syvende dag og helligede den, for på den dag hvilede han efter alt det arbejde, han havde udført, da han **skabte** (1 Mos 2,3).

Skabelsen i 1,2-31 er – med et billede fra fastfood-branchen – »bøffen«, der omslutes af »burgerbollen« i form af indledningen i 1,1 og afslutningen i 2,1-3. Sammen med de andre litterære iagttagelser er indramningen af »bøffen« med til at give skabelsesberetningen et bevidst og umiskendeligt præg af struktur og orden. Og forfatteren har altså ved hjælp af den litterære stil understreget, at i hvert fald én af beretningens vigtigste pointer er, at det er Gud, der er ansvarlig for, at det kosmos, som i begyndelsen befandt sig i en ustruktureret eller »uordentlig« tilstand (1 Mos 1,2), blev til et kosmos, som var »ordentligt«, det vil sige velstruktureret og funktionelt.

Yippiee-ki-yay

Den franske litterærkritiker Julia Kristeva indførte i 1969 begrebet *intertekstualitet* som en betegnelse for den egenskab ved tekster, at de forudsætter eller er i »samtale« med *andre* tekster. Når udtrykkene »I'll be back« og »Yippiee-ki-yay« optræder i filmen *The Expendables* 2, hvor Arnold Schwarzenegger og Bruce Willis spiller Trench Mauser og Mr. Church, forstår man først humoren i *The Expendables*, hvis man kender de film, der citeres fra, nemlig seriefilmene *The Terminator* og *Die Hard*. Man skal med andre ord »se« de relevante scener i de oprindelige film for sig, hvis man skal have fuldt udbytte af citaterne i *The Expendables*. Nu kommer det jo nok ikke som den store overraskelse, at der er bibeltekster, som forudsætter kendskab til andre bibeltekster, eftersom Det Nye Testamente jo netop beskriver Jesus som opfyldelsen af de mange løfter om Messias i *Det Gamle Testamente*. Men det er nok alligevel nyt for de fleste, at der er så stærke bånd mellem skabelses-teksterne i 1 Mos 1-2 og tekster, der beskriver tabernaklet og templet, som tilfældet er. Dem skal vi derfor se lidt nærmere på i det følgende.

Tabernaklet

Beretningen om konstruktionen af israelitternes mobile telthelligdom, tabernaklet, finder vi i 2 Mos 25-30, og sammenligner vi beretningen med skabelsesberetningen i 1 Mos 1, så viser det sig, at der er en lang række både sproglige og indholdsmæssige ligheder. For det første refereres der direkte til skabelsen med den gentagne opfordring til at efterligne Guds 6+1=7 dages arbejdsrytme under konstruktionen af tabernaklet: »I seks dage må der udføres arbejde, men den syvende dag skal der være fuldstændig hvile; den er hellig for Herren. Enhver, der udfører arbejde på sabbatsdagen, skal lide døden. Israelitterne skal holde sabbatten, så de fejrer sabbat slægt efter slægt som en eviggyldig pagt. Den er et tegn mellem mig og israelitterne til evig tid; for på seks dage skabte Herren himlen og jorden, men på den syvende dag hvilede han og pustede ud« (2 Mos 31,15-17; jf. 23,12; 34,21; 35,2). For det andet er instruktionerne om konstruktionen af tabernaklet inddelt i syv enheder, som indledes med »Herren talte til Moses og sagde« (2 Mos 25,1; 30,11.17.22.34; 31,1.12). For det tredje varede tabernaklets indvielse og præsternes indsættelse syv dage og kulminerede i sabbatsfejring (2 Mos 29,30.35.37). For det fjerde er der en lang række

sproglige ligheder mellem den måde, Moses ledte konstruktionen af tabernaklet på, og Guds skabelse af kosmos i 1 Mos 1.

1 Mos 1,31 »Gud så alt, hvad han havde skabt, og han så, hvor godt det var«	2 Mos 39,43 »Moses tog hele arbejdet i øjesyn; han så, at de havde gjort det sådan, som Herren havde befalede«
1 Mos 2,1 »Således blev himlen og jorden og hele himlens hær fuldendt«	2 Mos 39,32 »Således blev hele arbejdet på Åbenbaringsteltets bolig fuldført«
1 Mos 2,2 »... var Gud færdig med det arbejde, han havde udført«	2 Mos 40,33 »Sådan fuldførte Moses arbejdet«
1 Mos 2,3 »Gud velsignede ... «	2 Mos 39,43 »Og Moses velsignede dem«
1 Mos 2,3 »... og helligede den«	2 Mos 40,9 »... så den bliver hellig«

Salomos tempel

Går vi til beretningen om konstruktionen af Salomos tempel i 1 Kong 6-7 og parallelteksten i 2 Krøn 3-4, er der ingen deciderede sproglige ligheder. Alligevel er »intertekstualiteten« ikke til at tage fejl af. For det første tog konstruktionen af templet i Jerusalem syv år (1 Kong 6,38). I 3 Mos 25,3-7 »forstørres« skabelsesberetningens seks dages arbejde efterfulgt af hviledagen til også at gælde en syvårig arbejdsrytme i forhold til skaberværket: »Seks år skal du tilså din mark, og seks år skal du beskære din vingård og høste afgrøden; men i det syvende år skal landet holde fuldstændig hvile, en sabbat for Herren« (25,3-4). Indvielsen af templet – overgangen fra arbejde til hvile – foregik altså som foreskrevet om landet i 3 Mos 25 i det syvende år. For det andet blev templet indviet under tabernakelfesten, som var en syvdages fest (5 Mos 16,13), der faldt i årets syvende måned (1 Kong 8,2). For det tredje indeholdt Salomos tale under indvielsen af templet syv bønner (1 Kong 8,31-53). Og når man tænker på, at mange af elementerne i templet symboliserede elementer i kosmos, så var syv bønner naturligvis den perfekte indvielse af et tempel, der – som vi skal se – skulle fungere som en miniaturemodel af kosmos:

- Bronzebækkenet kaldes i 1 Kong 7,23-26 for »havet«.
- Søjlerne Jakin »Gud har etableret« og Boaz »styrke« repræsenterer *jordens søjler/grundvold/fundament*.
- Den syvarmede lysestage er en stiliseret form af *livets træ* i Edens have.
- Skuebrødene symboliserer skaberværkets *overflod*.
- Ornamenteringen med blomsterknopper og udsprungne blomster (1 Kong 6,18; 7,24), palmetter (1 Kong 6,29; 7,36), lotusblomster (1 Kong 7,22.27) og granatæbler (1 Kong 7,42) symboliserer *frodigheden* i skaberværket.
- Den omfattende belægning med guld illustrerer *rigdommen* i skaberværket.

At der var kosmisk symbolik i ornamenteringen, understreges af det faktum, at når Gud skal visualisere over for profeten Ezekiel, hvordan Israel er begyndt at dyrke *afguderne*, så lader han Ezekiel se, hvordan templet er blevet forvandlet, så den oprindelige symbolik er blevet erstattet med en symbolik, der beskriver *afgudsdyrkelsen*: »Jeg [Ezekiel] gik ind [i templet], og dér så jeg alle mulige billeder af ækelt kryb og kvæg og af alle Israels møgguder; de var skåret ud i væggen hele vejen rundt« (Ez 8,10). Den lange og detaljerede beskrivelse af, hvordan og med hvilke materialer tabernaklet og templet skulle konstrueres, er altså langt fra tilfældig. Både Moses (2 Mos 25,9.40; 4 Mos 8,4) og Salomo (1 Krøn 28,11.19) får en plan af Gud over, hvordan de skal konstruere helligdommene. På samme måde som det var tilfældet med skabelsen af kosmos, overlades intet i »skabelsen« af helligdommene til tilfældigheder. Alt skal udføres præcis, som Gud vil have det.

Ezekiels tempel

Også Ezekiels vision om det *tredje* tempel trækker tydelige tråde tilbage til skabelsesberetningen. Tempelts indvielse er for eksempel stærkt præget af syvtallet. Før templet kan tages i brug, skal det renses for bevidst synd, ved at præsten på den første dag i måneden ofrer en lydofri tyrekalv (Ez 45,18-19). På den syvende dag i måneden skal der på samme måde ofres en tyrekalv for uforsætlig eller ukendt synd (Ez 45,20). På den fjortende dag skal påsken fejres: »Syv dage skal der spises usyrede brød. På denne dag skal fyrsten bringe en tyr som syndof-

fer for sig selv og for hele folket; og på festens syv dage skal han bringe syv lydefri tyre og syv lydefri væddere som brændoffer til Herren, hver dag i de syv dage, og hver dag en gedebuk som syndoffer; som afgrødeoffer skal han bringe en efa for hver tyr og en efa for hver vædder og en hin olie for hver efa. I den syvende måned, på den femtende dag i måneden, ved valfartsfesten, skal han i syv dage ofre det samme som syndoffer, brændoffer, afgrødeoffer og olie« (Ez 45, 21-25).

At det tredje tempel er en vision af nyskabelsen understreges af flere ting. For det første siger Gud til Ezekiel, at »Østporten til den indre forgård skal være lukket de seks arbejdsdage, men på sabbatsdagen og på nymånedagen skal den være åben. Så skal fyrsten komme« (Ez 46, 1-2a). Eftersom fyrstens identitet ikke bestemmes nærmere af Ezekiel, har der naturligvis være mange spekulationer om, *hvem* denne fyrste er. Tager man til tempelpladsen i Jerusalem i dag, vil man kunne se en tilmuret østport, og selvom tilmuringen først skete i middelalderen, er porten både i jødisk og kristen tradition forbundet med Messias' komme. I jødisk tradition vil Guds *shekinah* »nærvær« eller »herlighed« igen vise sig, når Messias går gennem porten, mens den i kristen tradition kaldes *nådeporten* eller *den gyldne port*. På samme måde som Jesus palmesøndag ifølge traditionen skulle være redet ind ad netop denne port, skal han også gå igennem den, når han kommer igen. Uanset hvor historisk forankrede disse traditioner er, så er det nærliggende at identificere fyrsten som Messias, eftersom for eksempel Esajas beskriver den messianske davidskonge som »fredsfyrste«:

For et barn er født os,
 en søn er givet os,
 og herredømmet skal ligge
 på hans skuldre.
 Man skal kalde ham
 Underfuld Rådgiver,
 Vældig Gud,
 Evigheds Fader,
 Freds Fyrste.
 Stort er herredømmet,
 freden uden ophør
 over Davids trone
 og over hans rige,

så han kan grundfæste det
 og understøtte det
 med ret og retfærdighed
 fra nu af og til evig tid.
 Hærskarers Herres nidkærhed
 skal udvirke dette (Es 9,5-6).

At der knyttes til ved skabelsen, ved at porten vender mod øst, kan der heller ikke være tvivl om. Ezekiels afsluttende beskrivelse af, hvordan templet skal være, når »fyrsten« kommer, viser, at det er en *genoprettelse* af skaberværket eller en »tilbagespoling« af fortællingen om menneskets storhed og fald i Edens have, vi har med at gøre. Mens mennesket måtte *forlade* Edens have gennem »Østporten« og slå sig ned øst for paradiset, foretager »fyrsten« – altså Messias – den modsatte bevægelse gennem Østporten *tilbage* til Edens have. Ezekiel ser for eksempel at der – ligesom i Edens have – vældede vand ud under templets tærskel imod øst, og at vandet skulle gøre selv de mest ufrugtbare og ubeboelige steder frugtbare og beboelige:

Dette vand løber ud i landskabet mod øst og ned i Araba-lavnningen, og det når til havet med det bittersalte vand, så vandet bliver sundt. Alle levende væsener, som vrimler, skal kunne leve overalt, hvor strømmene kommer, og der skal være en mængde fisk; for når dette vand kommer derhen, bliver vandet sundt, og overalt, hvor strømmen kommer, bliver der liv. Der skal stå fiskere langs den fra En-Gedi til En-Eglaim, og det skal være tørreplads for deres net. En mængde fisk skal der være af de arter, som findes i Det Store Hav. Men sumpene og dammene bliver ikke gjort sunde; de skal bruges til saltudvinding. På begge bredder af strømmen vokser alle slags frugttræer, hvis blade ikke visner, og hvis frugt ikke slipper op; de bærer nye frugter hver måned, for vandet til dem kommer fra helligdommen. Deres frugter tjener til føde, og deres blade til lægedom (Ez 47,8-12).

I afslutningen af Ezekiels Bog er det desuden, som om tempelkomplekset smelter sammen med både den omkringliggende by og resten af verden udenfor. Alt sammen noget, der tyder på, at hvad Ezekiel fik lov til at se, høre og formidle i »tempelsprog« var selveste nyskabelsen

af himlen og jorden. Altså ikke bare af Israel eller templet i Jerusalem, men en *altomfattende* nyskabelse, som gælder *hele* skaberværket. Med tanke på Johannes' vision om Guds nærvær i nyskabelsen er det derfor ikke overraskende, at det absolut sidste, Ezekiel fortæller om sin vision, er, at »hovedstaden« i nyskabelsen skal hedde »Herren er her« (Ez 48,35).

Zakarias' tempel

I Zak 14,8-14 er templet smeltet sammen med Jerusalem i et sådant omfang, at templet slet ikke nævnes. Men *at* der er tale om et »bytempel«, understreges af, at det levende vand strømmer ud fra dets midte, ganske som i Ezekiels tempel. Og at der knyttes til ved skabelsen, understreges af den frugtbarhed, som det levende vand fører med sig »i øst og ... i vest«, det vil sige i *hele* skaberværket, og af dét faktum, at det er Herren – ikke Jerusalems hersker, der skal være konge over hele jorden:

På den dag skal levende vand
strømme ud fra Jerusalem,
halvdelen ud i havet i øst
og halvdelen ud i havet i vest
både sommer og vinter.

Da skal Herren være konge
over hele jorden;
på den dag
skal Herren være én
og hans navn være ét.

Hele landet skal blive som Araba-lavningen, fra Geba til Rimmon i Sydlandet. Men Jerusalem skal knejse dér, hvor det lå, fra Benjamin-porten til stedet, hvor den tidligere port, Hjørneporten, var, og fra Hanan'el-tårnet til de kongelige vinperser. Der skal bo folk i byen; den skal ikke længere være bandlyst, men Jerusalems indbyggere skal bo i tryghed (Zak 14,8-14).

Johannes' tempel

Man skal ikke læse længe i Johannes' Åbenbaring, før man bliver klar over, at syvtallet er massivt til stede. I den danske oversættelse bruges tallet »syv« hele syvoghalvtreds gange, mens ordenstallet »syvende« anvendes fem gange. De syv menigheder symboliserer *hele* kirken, og uanset hvordan man forstår syvtallets symbolik i Åbenbaringsbogens beskrivelse af kirkens historie, så leder den frem til det frelseshistoriske klimaks, den nye himmel og den nye jord i kapitel 21-22. I beskrivelsen af nyskabelsen tager Johannes stafetten op fra Ezekiels og Zakarias' visioner, hvor templet, byen og landet smelter sammen. Det nyskabte Jerusalem har ikke noget tempel, forklarer Johannes, »for Herren, Gud den Almægtige, er dens tempel, og Lammet« (Åb 21,22). Dét, som templet skulle visualisere, nemlig det oprindelige fuldkomne skaberværk, var med andre ord fuldstændigt genoprettet, og derfor smelter tempel og nyskabelse sammen til ét. På samme måde som Gud var nær hos mennesket i skabelsens morgen, vil han være til stede i nyskabelsen. Beskrivelsen af nyskabelsen tyder endvidere på, at den ikke bare skal være en genoprettelse af det første skaberværk, men noget endnu bedre. Det ny Jerusalem beskrives som en slags Edens have 2.0, hvor der er sket visse forbedringer i forhold til den oprindelige skabelse. Livets træ skal være *umådelig* frugtbart, og der skal ikke længere være brug for de skabte lyskilder:

Og englen viste mig floden med livets vand, klart som krystal, den vælder ud fra Guds og Lammets trone. I midten, med gaden på den ene side og floden på den anden, står livets træ, som bærer frugt tolv gange, hver måned giver det frugt, og træts blade tjener til lægedom for folkeslagene. Og der skal ikke mere være nogen forbandelse. Men Guds og Lammets trone skal stå i byen, og hans tjenere skal tilbede ham, og de skal se hans ansigt og bære hans navn på deres pande. Der skal ikke mere være nat, og de har ikke brug for lys fra lamper eller lys fra solen, for Herren Gud lyser for dem, og de skal være konger i evighedernes evigheder (Åb 22,1-5).

Selvom der bruges symbolsprog, er det tydeligt, at nyskabelsen i hvert fald ikke står tilbage i forhold til det første skaberværk, og Johannes' visioner afslutter på den måde en lang række *templettekster*, som binder det første skaberværk sammen med det sidste.